

Fra latin til dansk

RSS-abonnement i iGoogle:

Tekst og foto: Bjørn Andersen

Artiklen til print:

Niels Klim fra latin til dansk

Der var et møde forleden lørdag hvor der blev fortalt om digitaliseringen af Holberg og særligt om oversættelsen til dansk af *Niels Klim*.

Er den da ikke oversat allerede? spurgte én af oplægsholderne sig selv - og foregreb dermed sine tilhøreres forundring?

Holder vi os til dansk (og udelader forskellige andre europæiske sprog), så har Jens Baggesen gjort en berømt, meget brugt og flere gange revideret oversættelse der første gang kom i 1789 (og som Billeskov Jansen har genoptrykt i 1971 i bind 9 af sin 12 binds Holberg-udgave). Også i nyere tid er romanen blevet oversat, nemlig af Aage Kragelund som udsendte sin så sent som i 1970 i en handy to-sproget udgave med den latinske tekst til venstre og den danske oversættelse til højre. (Desuden er Kragelund's oversættelse forsynet med allehånde kommentarer om sprog og indhold - og en glimrende introduktion). Både Billeskov Jansen og Kragelund har genoptrykt de *klassiske* illustrationer af Jens Juel, Nicolai Abildgaard og kobberstikkeren J.G. Clemens.

Oplægsholderne forleden lørdag var Karen Skovgaard-Petersen og Peter Zeeberg, begge kyndige latinere - hvad der har meget at sige når talen er om *Niels Klim*.

Karen Skovgaard-Petersen og Peter Zeeberg

Projektmagere før og nu

Mødet foregik på Schæffergården i Jægersborg - et kort stenkast fra hotellet hvor Stein Bagger for nogen tid siden etablerede sig som projektmageren over alle projektmagere - og som skaberen af én af disse års største sæbebobler. Ikke at denne tilfældighed er *meget* relevant kun at det forekommer mig at være en smule morsomt eftersom ét af temaerne i *Klim* er hvad man skulle stille op med datidens omsiggribende projektmageri. Dét var et emne der lå Holberg meget på sinde - ikke mindst i *Niels Klim*.

Efter den store københavnske brand i 1728 havde Holberg selv gjort et projekt - og kongen, det var endnu den fjerde Frederik der bestemte, ikke hans søn, den overordentlig faderkritiske og *noget* teaterfjendske sjette Christian - skal have nikket venligt over det. Jeg har det fra Holberg selv, fra hans andet og meget korte latinske levnedsbrev fra 1737 (Kragelund's udgave fra 1965, s. 380 ff). Senere gjorde både Christian og Ludvig grandiose projekter. Christian ikke mindst med forherligende bygningsprojekter som det pompøse Christianborg og det noget mindre jagtslot på Eremitagen i Jægersborg Dyrehave. Ludvig med mangeartede investeringer i forfatterskab, "position" og godser i det sydvestsjællandske.

Én af de figurer Holberg tog afsæt i, i *Niels Klim*, var én af 1720'ernes største projektmagere: Den undertiden meget jordbundne Povel Juel. Jordbunden i dén mening at han skrev en glimrende bog om moderne landbrug som man ville have kunnet lære meget af - hvis man ellers tog fat i den - fx i de kapitler der vedrørte håndteringen af forskellige former for gødning. Der er mange andre kapitler der vel nok havde norsk udgangspunkt og som ikke tog afsæt i en sjællandsk landsby, men som antydede omridset af et mindre, men ret alsidigt landbrug som den enkelte bonde og hans familie både kunne overskue og få sit udkomme fra.

Måske har Holberg kendt til denne bog, men der er (mig bekendt) ikke ét eneste sted hvor han har henvist til den hverken direkte eller indirekte - hvilket der *kan* have været indlysende taktiske grunde til. Holberg's gode bekendt Hans Gram må

imidlertid have haft sine fingre i den, han var nemlig skriftets "imprimatur".

Et andet af Povel Juel's værker har Gram også kendt til - og måske Holberg - for det blev gunstigt omtalt og diskuteret på dén tid; titlen var *Et lykosaligt Liv*, se evt. nærmere på: <http://holberg.nu/paa-tvende-beene.htm>.

Udover at være jordbunden og at gøre det som skønlitterær forfatter gjorde Juel det også som embedsmand og som politisk fantast, og dét slap han umådeligt dårligt fra.

Han var født og opvokset i Norge, havde gjort det i det administrative på dé kanter og havde opnået at blive udnævnt til kongelig amtmand i det sydligste af dette kongerige, men han kom uoverens med mange forskellige - der blev klaget over ham og Frederik 4' skilte sig forholdsvis hurtigt af med ham.

Så tog Juel til København for at fremme sine interesser og for at blive taget til nåde, men valgte derefter - netop da Store Nordiske Krig var blevet afsluttet - at foreslå den *svenske* konge, siden også den russiske zar Peter, at man skulle sende ham til Grønland for at etablere handel og for at kolonisere.

Var Grønland da ikke koloniseret allerede? kunne man spørge. Dét var landet ikke helt - for det var før major Pors, soldaterne og straffefangerne - men 4' Frederik lagde dog nogen vægt på at landet var *hans*, ikke et område man skulle drømme om at tage fra ham, og han havde - omtrent samtidig - nikket til at Hans Egede var sejlet afsted for at begynde et lige så storstilet som vanskeligt koloniseringsprojekt.

Povel Juel troede næppe at han ikke ville blive opdaget - det modsatte var hensigten, at projektet *skulle* opdages, men af rette vedkommende? Måske troede han at han kunne "sejle" udenom, manøvrere uden om 4' Frederiks interesser og isbjerge? Og frem for alt troede han at han ville kunne opnå stor anseelse - og enten et nydeligt honorar eller et fast udkomme?

Juel *blev* opdaget, måske tidligere end han havde ventet og af de "forkerte"? Han blev arresteret hvorpå han straks forsøgte at brænde noget af bevismaterialet og - da det ikke var tilstrækkeligt - at fortære et særligt vigtigt dokument for næsen af kongens folk; resterne af det sprøde og knitrende måltid har nyligt været udstillet på Post- og Telemuseet i København. Så blev han forhørt, dømt til døden for *majestatis criminalis*, majestætsforbrydelse - og *derefter* pint et par gange for at få ham til at røbe eventuelle norske medsammensvorne. Og umiddelbart derefter blev han henrettet på torvet i København. Man har indtryk af at undersøgelse, domsafsigelse og henrettelse ikke kunne gå hurtigt nok. Måske ville Kongen vise alle og enhver at de gjorde klogt i at holde sig på rette plads og i skindet - hvad enten de var kongens undersåtter eller de var udenlandske interesserede? *Qvod erat demonstrandum esse?*, som man sagde i gamle dage ... i matematik.

Holberg kendte udmærket til denne historie, overværede måske henrettelsen den 8. marts 1723? - men der er ikke noget vidnesbyrd om det. Derimod véd vi at han - senere - skrev et par linier om Juel, der på én gang var meget eksplicitte og påfaldende korte; adressen var ikke til at tage fejl af selv om Holberg ikke nævnedes Juel ved hans navn. Det er selvfølgelig ikke den eneste Holberg har undladt at skrive om, en anden var godsejer og landsdommer Becher der også led

en krank skæbne; han blev - hvad der er omtalt af flere andre, Hans Gram, Erik Pontoppidan, dræbt af sine bønder i 1738 ... og få år efter købte én af Holberg's slægtninge som også var hans juridiske rådgiver såmænd gården! Holberg skrev ingenting, de andre skrev direkte eller antydede at Becher var en bondeplager.

Men, min formodning er at Holberg skrev *meget* mere om Juel end som så, at han brugte ham som en central model i *Niels Klim*, både mht projektmageriet, mht risikoen for at måtte bøde med sit liv hvis det pågældende projekt blev forkastet - og mht hvordan man fra Regeringens side, dvs fra den enevældige Konges side, nødvendigvis måtte tackle fantasten som ham.

Oversættelsesstrategi

Forleden lørdag gav Peter Zeeberg prøver på forskellige tidligere danske oversættelser - fx på Baggesen's og Kragelund's - men også på sin egen - der ikke er færdig - og fortalte om nogle af sine overvejelser.

Ét af de eksempler Peter Zeeberg gav var dér hvor indbyggerne talte *med den anden ende* og hvor man *pruttede om prisen* (XI, 19). Baggesen's undertiden friskfyragtige oversættelse var:

Da vi efter Ønske havde bragt vore Ting i Rigtighed, forlode vi, i Enden af Maaneden CUSAN, Musiklandet, og efter nogle Dages Seilads fik vi Kysterne af et nyt Land i Sigte, som vi, formedelst den fæle Lugt der kom os i Næserne, sluttede at maatte være PYGLOSSIA. Indbyggerne i dette Land ere Mennesker ikke meget ulige; hele Forskiellen bestaaer deri, at de ingen Mund have, og derfor tale med det Ansigt, som vender i Syd, naar Næsen vender i Nord. Den første, som kom ombord til os, var en meget rig Kiøbmand. Han hilsede os, efter Folkets Sædvane, med den anden Ende, og begyndte strax at akkordere med os om Varernes Priis. Jeg holdt mig i en temmelig Frastand, saa længe dette varede, da hverken Lyden eller Lugten af hans Tale synderlig behagede mig. Men til min store Ulykke var vores Barberer paa samme Tid syg, saa at jeg nødtes til at lade en PYGLOSSIANER komme, for at tage mit Skiæg af. Thi da Barbererne her ere vel saa snaksomme, som de Europæiske, opfyldte han, mens han ragede mig, hele Kahytten med saa ubehagelig en Lugt, at vi, saasnart han var gaaet, maatte ryge med al den Røgelse vi havde.

[Passagen om ansigtet mod syd og næsen i syd stammede ikke fra det holbergske latin, men var Baggesen's opfindelse. Den latinske original og Baggesen's oversættelse kan findes på: <http://www2.kb.dk/elib/lit//dan/holberg/klim/> [Har man den rette applikation kan man 'combine' afsnittene til én samlet PDF-fil]].

Hos Kragelund blev der ikke som hos Baggesen *akkorderet*, men *tinget* om prisen [bd II, s. 384-385], hvorimod Peter Zeeberg mente der nu kunne være god grund til at lade indvånerne gå så vidt som til at *prutte* i begge dette ords betydninger - så meget mere som dét at *prutte om prisen* var et begreb der allerede kendtes på Holberg's tid - ganske vist ikke ifølge *Holberg Ordbog*, men dog efter *ODS*: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=prutte> hvor der henvises til ordbogsmagerne Matthias Moth og Frederik Rostgaard.

Holberg brugte derimod, eller *næsten*, ordet at *fjærte* - og *kun* i *Peder Paars* - hvor Holberg ikke engang skrev ordet fuldt ud, men indskrænkede sig til en prikvis antydning af sin fæle tanke, se herom *Holberg Ordbog* bd 2, spalte 356. Desuden brugte han flere steder udtrykket at *slippe en vind* - eller tilsvarende - og dét ikke kun i *Peder Paars*, se nærmere i *Holberg Ordbog* bd. 5, spalte 1357 f.

Uskrevet overenskomst?

Efter Peter Zeeberg's mening foreligger der "altid" en uskrevet overenskomst mellem det læsende danske publikum og den givne oversætter om at denne skal stræbe efter at ramme et så autentisk, nutidigt dansk som muligt.

Da vi bagefter vekslede ord erklærede jeg mig nogenlunde enig i denne opfattelse når det drejede sig om oversættelser i almindelighed, men spurgte ham om ikke der bestod et særligt - og vanskeligt - problem når det drejede sig om Holberg og *dansk*, ikke mindst når det drejede sig om *Niels Klim*: Holberg havde jo både før og efter *Klim* gjort det på dansk, og så havde man vel på dén måde en "autoriseret" målestok at tage udgangspunkt i?

For det andet var der (som Karen Skovgaard og Peter Zeeberg havde mindet om) særlige grunde til at Holberg havde valgt at udgive sin roman på latin og i ... Leipzig - og ikke på dansk og i København. Ikke at man i dag helt præcist vil kunne afgøre hvad disse særlige grunde bestod i, men det var vel tænkeligt at Holberg ville slå flere fluer med samme smæk? At han ønskede både at komme uden om Enevældens nidkære censorer og at komme ud på det internationale marked? Det er i det mindste en tanke der længe har haft hævd blandt de Holberg-interesserede.

I 1741 stod pietismen temmelig højt, havde nærmest karakter af at være dansk-norsk statsræson - og der *var* dem der så skævt til det underfundige holbergske skriverseri, én af dem så skævt at han forsøgte sig med et egentligt modskrift (se nærmere i Hans Gram's breve, i Georg Brandes' Holberg-bog og evt. i Julius Paludan's disputats om *Niels Klim*; Brandes' bog kan findes på: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007.htm>) og et sted i Amerika er der dem der har fået lagt Paludan på nettet.

Holberg følte sig givetvis som en del af et stort internationalt miljø og stræbte efter anerkendelse, fx forsøgte han at "sælge" en komedie da han sidst var i Paris. Og det fremgår af at mange af hans senere tekster demonstrerer et indgående kendskab til udenlandske forfattere (se de forskellige afsnit i *Helte- og Heltindehistorierne*, andre af hans historiske skrifter og af hans store essayistiske forfatterskab). Man kan af de mange udenlandske oversættelser af Holberg sé at bevægelsen ikke kun gik ensidigt udefra og ind, men i nogen grad også den anden vej - fra København og ud.

Endnu på Holberg's tid var latin dét sprog som akademikere brugte (akademikere var kun af mandkøn, kvinder kunne hverken blive optaget i latinskolen eller på universitetet). Så, en alternativ strategi i dag kunne måske være at oversætte *Klim*, ikke til et autentisk nutidigt dansk, men til noget der var lige så karakteristisk eller *fremmed* som latin var ift dansk? *Déngang!* Peter Zeeberg smilede og spurgte mig om jeg mon tænkte på at Holberg's *Klim* i dag skulle ud på *tysk*? (At man af og til må tænke i "Verfremdung" har vi kunnet læse hos Bertolt Brecht ... der engang var god "latin" blandt moderne teaterfolk).

Vi blev hurtigt enige om at en tysk løsning ikke ville være nogen påfaldende god mulighed hvis man i dag skulle "ramme" Holberg's tekst fra 1741. Og engelsk er

der "for mange" der behersker, *so to speak* - ikke kun alle akademikerne, men en meget stor del af befolkningen - både den mandlige og den kvindelige del af den?

Men når en tysk løsning, eller en engelsk, overhovedet kunne være en - omend *meget* "teoretisk" mulighed - er det fordi komedierne, de mange essays, de store historiske værker jo foreligger på Holberg's eget 1700-tals dansk - selv om de ikke alle er lige lette at få fat på.

Skal dé for resten forblive som de er, eller skulle man også gøre et forsøg på at omsætte dem til et autentisk nutidigt dansk? (Henrik Stangerup gjorde et forsøg med *Helte- og Heltindehistorierne* og fik dem så langt ud at de blev solgt i to omgange som billigbog).

Og hvad med de *klassiske* illustrationer? Har de klassiske illustrationer dén nutidige autenticitet som den tilhørende oversættelse burde have?

Om man gør det ene eller det andet, vil det (efter min mening) - næsten *i sagens natur* - kunne blive lige så *forkert* som det, i bedste fald, vil kunne blive *rigtigt*. Hvis man efterlader alle de dansksprogede tekster uden at gøre noget grundigt ved dem, hvis man fx kun tilføjer flere afnitsdelinger i de historiske skrifter og i essayene, så skaber man en pudsig modsætning mellem de danske tekster og en autentisk nutidig oversættelse af *Niels Klim*.

Og hvad med nordmændene? Skal de læse *Niels Klim* på et autentisk og nutidigt dansk?

Hvad skal man gøre? Svaret blæser ikke klart i vinden

Svaret blæser ikke klart i vinden, der er mange muligheder - nogle er gode og nogle er knapt så gode. Hvad man *skal* gøre må afhænge af hvad man *vil* med Holberg. Af hvordan man læser ham. Der er ikke nogen simpel og entydig facitliste; man bør gøre som man selv kan argumentere for og som man finder bedst - og så bør "vi" andre give plads til at der er nogen der forsøger sig og eksperimenterer lidt, at man rammer rigtigt nogle, forhåbentlig mange, gange men forkert i andre tilfælde. Man kan lære af begge dele.

Man kan - som allerede sagt - forsøge at "omsætte" Holberg's tekster til noget der er autentisk nutidigt dansk. Eller man kan gøre noget andet der har til hensigt at gøre Holberg lettere at forstå på sine egne og på sin tids præmisser - dvs ved at tilføje noter og kommentarer på en fiks måde. Måske skulle man satse på at udvikle dét aspekt og på at styrke danske (og norske) læseres færdigheder i at håndtere et omfattende og komplekst historisk materiale på en *seriøs* måde - dvs på en måde der ikke består i blot at klippe-klistre, men som indebærer at man bruger den indvendige side af sit hovede.

Det sidste er dét jeg selv synes må være det mest frugtbare, og det er der flere grunde til. Én af dem er at jeg ser Holberg som en velorienteret og meget fascinerende forfatter fra den første del af 1700-tallet, dvs fra en tid der er meget forskellig fra vores egen tid. Der er mest ved manden og hans tekster der peger *tilbage* ift nutiden, snarere end at de peger fremad og ud over nutiden?

Vil man læse en forfatter med et klart bud til vores egen tid, tror jeg man gør klogest i at gå uden om Holberg og at finde noget andet - som er inspireret af de problemer der findes nuomstunder. Uanset Holberg's modernitet i visse tydelige henseender (fx mht religiøs tolerance og mht kønnenes ligestilling), uanset hans særlige form for radikalitet, så var hans politiske program funderet i 1700-tallets økonomiske, sociale, politiske og kulturelle kontekst, og måske er det dét der er det interessante ved ham?

Sat på spidsen mener jeg at Holberg snarere repræsenterede en kulmination på første del af 1700-tallet end at han pegede fremad mod vores tid og ud over dén. Holberg forudså ikke hvad der skete i hans umiddelbare eftertid; han var heller ikke én der var med til at lægge tingene til rette for en progressiv udvikling. Holberg mente - fx i *Niels Klim* - at man skulle agte landbrugerne højt osv men han arbejdede ikke for at landbrugssamfundet skulle omkalfatres, at landbrugerne skulle blive selvstændige erhvervsdrivende, at landsbyerne skulle udskiftes - og slet ikke for at der oven på det hele skulle indføres et politisk demokrati.

Holberg var i det overvejende Enevældens mand hvad han mere end understregede i sin *Danmarks og Norges Beskrivelse* fra 1729 - og hvad han senere ikke på nogen måde flyttede sig fra. Han var tilhænger af det enevældige system - fordi dette (efter hans opfattelse) gav den største sikkerhed for alle og enhver; han ønskede at Fyrsten levede op til sine forpligtelser - og at bønder og andre gjorde tilsvarende. For at hjælpe til at netop disse ting kunne ske, købte Holberg sig til en fremtrædende plads i systemet ... Han slog en handel af med den nye Konge - Frederik 5' - og dennes medarbejdere.

Alt skulle fortsætte som det var, i en lettere opstrammet form måske og på en begavet måde, derfor også med én stor undtagelse: Kvinderne burde sættes lige med mændene.

Links til den digitale *Niels Klim*

Der er mange gode ting at sige om det pågående dansk-norske Holberg-digitaliseringsprojekt. Først og fremmest at alle Holberg's tekster i deres førsteudgaver (og forskellige supplerende ting) vil blive lagt ét sted til fri afbenyttelse for alle der måtte være interesserede - og sådan at der kan søges på kryds og tværs.

Blandt de supplerende ting vil være noter og varianter, desuden den omtalte *Holberg Ordbog*. Man får håbe på at tidligere bearbejdelser som Baggesen's oversættelse af *Niels Klim* og Kragelund's af de latinske levnedsbreve og af *Klim* - ikke mindst af hans noter og kommentarer vil blive indarbejdet.

Der findes en del andre interessante Holberg-ting forskellige steder på internettet. Holder vi os til *Niels Klim*, så kan man finde Kaspar Rostrup's omsætning til frimodigt moderne teater, nemlig i dén udformning det fik i de tidlige 1970'ere og i 1980'erne - først på Gladsaxe Teater, senere på DR-TV, se *Bonanza*. Link og nærmere info kan findes på: <http://holberg.nu/nyheder-100621.htm>

Engelsk udgave af *Niels Klim* kan findes som **tekst** på:

<http://www.gutenberg.org/etext/27884> (flere forskellige formater fx HTML og ePub - der selv sagt alle sammen er elektronisk søgbare).

Oversættelsen er af John Gierlow [der levede o. midten af 1800-tallet og som bl.a. udgav *Elements*

of the Danish and Swedish Languages. Se fx denne Amazon-side:
http://www.amazon.co.uk/s/ref=ntt_athr_dp_sr_1?encoding=UTF8&search-alias=books-uk&field-author=John%20Gierlow]

En amerikansk lydudgave af denne oversættelse kan findes på: *Under the Ground by Baron Ludvig Holberg* - read by Alan Winterrowd

Se: <http://librivox.org/> > <http://librivox.org/niels-klims-journey-under-the-ground-by-baron-ludvig-holberg/>

Bemærk den fikse mulighed af - på librivox' side - at hente lyden ind til *iTunes* fra:

<http://librivox.org/bookfeeds/niels-klims-journey-under-the-ground-by-baron-ludvig-holberg.xml>

Alle kommentarer og spørgsmål til dette nummer af holberg.nu vil være velkomne.

En kontaktmulighed kan findes øverst th. [i HTML-udgaven].
